

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (95)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (95)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 821.112.2-2.09

DOI 10.35433/philology.2 (95).2021.91-101

МЕТАКРИТИКА ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

А. Ю. Савина*

Останні десятиріччя пов'язані з активним переосмисленням наявних літературознавчо-філософських надбань, що певною мірою позначилося змінами та уточненнями в терміносистемі сучасного літературознавства. Поряд з уже відомими поняттями "література", "постмодернізм", "критика" існують і популяризуються "металітература", "метамодернізм" і "метакритика". При цьому видається, що широкоживаний нині префікс *мета-* претендує на більшу глибину та охоплення вищих горизонтів. Якщо критика наголошує на аналізі, осмисленні та інтерпретації літературних творів, то метакритика зосереджується на літературно-критичних, історико-літературних та методологічних розвідках, реалізуючи в такий спосіб "критику критики". У статті здійснено спробу комплексного аналізу поняття "метакритика". З одного боку, ураховано естетичні та філософські підходи до осмислення критики – від трактування в добу античності до критично-раціоналістичного підходу, запропонованого Карлом Поппером. З іншого боку, встановлено, що метакритика як явище сягає кінця XVIII століття, коли вийшли праці відомих німецьких філософів Йогана Георга Гамана "Метакритика пуризму чистого розуму" та Йогана Готфріда Гердера "Метакритика критики чистого розуму" як полеміка з ідеями Іммануїла Канта. На основі доступних джерел виявлено, що в сучасному розумінні метакритика постає доволі зручним і багатоаспектним терміном, який здатен якісно вміщувати різноманітні трактування, серед яких, зокрема, критика критики, метанаука в стосунку до літературної критики, критика вищого порядку, коротка форма терміна "метафізична критика", критика, що підпорядковується течії "метафізичний реалізм". Водночас, зважаючи на сучасні тенденції, які проходять під знаком цифрової епохи, з'ясовано, що метакритика в деякому сенсі є продуктом цифрових технологій – популярних нині платформ для написання рецензій, ведення дискусій та навіть створення власної віртуальної бібліотеки, наприклад, сайт-агрегатор рецензій Metacritic, англomовний інтернет-портал Goodreads і його російськомовний аналог Livelib. Запропонована до уваги розвідка не вичерпує проблему метакритики як багатоаспектного явища, натомість відкриває можливості для здійснення подальших та глибших досліджень окресленого питання, зокрема в контексті теоретико-літературного дискурсу.

Ключові слова: критика, літературний твір, літературознавство, метакритика, цифрова епоха.

* аспірантка кафедри германської філології та зарубіжної літератури
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
anka.sawina2011@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9500-3623

METACRITICISM AS A LITERARY PROBLEM

Savyna A. Yu.

The latest decades are associated with an active rethinking of the existing literary and philosophical achievements, which are reflected significantly in changes and refinements in contemporary literary terminology. Along with the already known concepts such as "literature", "postmodernism", "criticism", the concepts "metafiction", "metamodernism" and "metacriticism" exist and become popular. At the same time, one may notice that the widely used now prefix meta- lays claim to a greater depth and coverage of higher horizons. If criticism marks the analysis, comprehension, and interpretation of literary works, then metacriticism focuses on literary-critical, historical-literary, and methodological researches, thus showing "criticism of criticism". The article deals with a complex analysis of the concept of "metacriticism". On the one hand, both aesthetic and philosophical approaches to the understanding of the notion of criticism are taken into account – starting from the antique times to Karl Popper's critical-rationalistic approach. On the other hand, it is found that metacriticism as a phenomenon dates back to the end of the XVIII century when the works of two famous German philosophers Johann Georg Hamann's "Metacritique on Purism of Reason" and Johan Gottfried Herder's "Metacriticism of Critique of Pure Reason" were published as a debate on Immanuel Kant's ideas. Based on the available data, it is found that metacriticism is a rather convenient multilevel term that may qualitatively contain various interpretations, including the criticism of criticism, metascience concerning criticism, criticism of the highest level, short form of the term "metaphysical critique" as a critique of "metaphysical realism". At the same time, while taking into account the current trends of the digital age, metacriticism becomes a product of digital technology - popular platforms for writing reviews, making discussions, and even creating a virtual library, such as site Metacritic, the English-language portal Goodreads and its Russian equivalent Livelib. The article itself does not exhaust the problem of metacriticism as a multidimensional phenomenon, but it provides opportunities for further and deeper studies of the outlined issues, in particular within the context of theoretical and literary discourse.

Keywords: criticism, literary text, literary studies, metacriticism, digital age.

Постановка наукової проблеми.

Провідний британський літературознавець та літературний критик Террі Іглтон У лекції під назвою "Смерть критики?" ("The Death of Criticism?") відзначив, що сучасна літературна критика перебуває в кризовому становищі, як і, власне, професія критика. Автор, іронічно розмірковуючи про майбутнє літературних критиків, говорить: "У мене є страх, що одного разу якийсь клерк з урядового офісу дізнається жакливу правду про таких, як я, що ми насправді отримуємо зарплатню буквально за читання віршів, романів і п'єс. Тоді цей клерк розповість про все начальнику й колишні знавці творчості Джейн Остін почнуть лагодити комп'ютери чи займатись ще якоюсь колективною роботою на околицях міста. Загальновідомий секрет літературознавства полягає в тому, що це – насолода. Діяльність а

bona fide не просто дисципліна, а скандал! Нам платять не лише за читання книг <...>. фактично, нам платять шалені гроші за читання книг про людей, яких ніколи не існувало, та подій, які не траплялися в реальному житті. Розмови про людей, яких насправді не існує, визначається як психоз, а в університетах таку практику називають літературною критикою" (тут і далі пер. автора – А. С.) [12].

Концепція, поняття "кінця" (або ж "конечності"), якою оперує автор, не є чимось новим у контексті постмодерністського світовідчуття. Зокрема, Т. Іглтон, ставлячи запитання перед аудиторією, свідомо наслідує Френсіса Фукуяму та його статтю "Кінець історії?" ("The End of History?") [13]. Так він намагається зрозуміти, чи справді за останні десятиріччя стався особливий фундаментальний злам, що спричинив новий виток не лише у

світовій історії, а й у літературознавчій сфері зокрема. Переосмислення наявного літературно-філософського досвіду значною мірою позначилося на змінах у терміносистемі сучасного літературознавства. Поряд з уже відомими поняттями "література", "постмодернізм", "критика" з'являються й активно входять до обігу такі поняття, як "металітература", "метамодернізм", "метакритика".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розширенням термінологічного апарату з'явилася також низка праць, у яких дослідники вивчали й аналізували названі нові явища. З-поміж них варто виділити ґрунтовні наукові роботи закордонних та українських учених, які присвячені метакритиці. Теоретико-методологічним підґрунтям

представленої розвідки слугують праці Л. Бабій "Метакритичний спосіб дослідження проблем літературної критики та теорії" (2006), М. Бойка "Метакритика метареалізма" (2010), Є. Дворцової "Дискуссія о критике в журнале «Октябрь»" (2018), П. Іванишина "Критика і метакритика як осмислення літературності" (2012), І. Шайтанова "Метакритика: к возрождению рубрики" (2018), Б. А. Вілсона "Metacriticism" (1994), К. Гарріс "Meta-Criticism and Meta-Poetry: A Critique of Theoretical Anarchy" (1979), Т. Ілтона "Теорія літератури" (1983), С. Раваля "Metacriticism" (1981) та ін.

Попри наявність різноманітних статей, монографій та есеїв, у яких автори акцентують увагу на проблемі метакритики в різних її аспектах, одностайного розуміння концепту все ще не існує. Багато закордонних науковців опрацьовували окреслене питання до 2000-х рр., утім, проблема не вичерпала себе, про що свідчать відносно нові наукові пошуки, що й визначає актуальність подальшого дослідження метакритики.

Формулювання мети та завдань статті. Мета розвідки полягає в

здійсненні комплексного аналізу поняття "метакритика", а також у виявленні його особливих, специфічних характеристик. Зазначену мету вдалося реалізувати завдяки вирішенню низки дослідницьких завдань, серед яких визначаємо такі: простежити зв'язок між поняттями "критика" та "метакритика", розглянути інтерпретацію терміна "метакритика" в працях літературознавців і літературних критиків, а також охарактеризувати особливості функціонування терміна в межах сучасного гуманітарного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Традиційно аналізом, оцінкою, а подекуди навіть й інтерпретацією явищ людської діяльності займається критика. Етимологічно термін походить від грецького *kritikos* – *здатний судити (розрізняти), критик* та латинського *criticus* – *суддя, критик* і вживаний у двох значеннях. Позитивний аспект критики стосувався насамперед гарного смаку, можливостей висловити певне ставлення чи дати оцінку культурно-історичним явищам, негативний же включав необґрунтоване, упереджене оціночне судження. Варто додати, що обидва значення критики досі фігурують у дефініціях різних словників.

Серед ключових завдань і цілей, які теж сформувалися здавна й практично не змінилися сьогодні, заведено виокремлювати розгляд явищ культури всередині певного культурно-історичного контексту, здійснювати порівняння одних явищ з іншими, а також їх оцінку. Водночас усе частіше трапляються поодинокі висловлення, у яких зауважують, що критика у своєму звичному розумінні відживає своє. У цьому контексті слушно розмірковує про минуле та майбутнє критики американський письменник і літературний критик Даніель

Мендельсон у статті "Маніфест критика" ("A Critic's Manifesto"). Зокрема, на початку своєї праці він пише: "У 1970-х, коли я був підлітком, то мріяв стати письменником, але не романістом чи поетом, а критиком. Я вважав критику дивовижною, а критиків – гідними захоплення. Бо я вчився в них. Щотижня до нашого будинку на Лонг-Айленді приходив примірник журналу "The New Yorker" <...> Я дізнавався про музику, особливо оперу, з вельми детальних оглядів музичного критика Ендрю Портера – мініесеїв, які були надзвичайно енциклопедичні в контексті розуміння творчості того чи того композитора <...> від Моцарта до Майкла Тіннетта, що рецензія могла бути наполовину прочитана ще до того, як критик почне говорити про власне перформанс. Однак в цьому й полягала суть: перш ніж читач прочитає рецензію, він отримувал знання, необхідні для того, аби посправжньому оцінити (чи знецінити) описаний перформанс. Я дізнався й про інші речі. Завдяки Гелен Ведлер, яка в той час писала розлогі й змістовні есеї про сучасних поетів та їхню творчість, я почав роздумувати про поезію, її цілі та методи <...> За всі ці роки, що я читав роботи названих авторів, коли навчався в школі, коледжі та магістратурі, мені жодного разу не спадало на думку, що вони намагались мене переконати подивитись якийсь перформанс, придбати якийсь фоліант або піти на якийсь фільм; також я не гадав, що з мене глузують чи ставляться поблажливо або що я не можу не погодитися з ними. Передусім я признавав цих людей своїми вчителями, і, як гарні вчителі, вони навчали власним прикладом; приклад, який вони показували тиждень за тижнем, полягав у тому, аби відтворити на папері драму того, як вони дійшли до власних суджень" [15].

На думку Д. Мендельсона, всю критику можна звести до формули

Знання+Смак=Осміслене

судження¹. Перший доданок із наведеної формули стосується не просто певного одиничного знання, а детальної експертизи твору як у його самотності, так і в порівнянні з цілісним творчим доробком митця. Здійснюючи експертизу, критик дає коротку історичну довідку, важливу для розуміння витвору мистецтва, розповідає про можливі інтерпретаційні варіації тощо, тобто потенційний читач рецензії отримує інструменти, необхідні для повного розуміння, оцінки та реалізації власної інтерпретації. З іншого боку, навіть якщо читач не погоджується з міркуваннями критика, його судження все ж мають авторитет, адже вони ґрунтуються на конкретних фактах, а не лише на "почуттях" чи "враженнях".

Другий доданок і вагомий компонент критичного аналізу – смак, який є реагентом переходу від знань до судження й залежить від сукупності особистісних характеристик критика (інтелекту, темпераменту та ін.). Критик, відтворюючи на сторінках рецензії власні думки, не тільки зображує основу своїх суджень, але й також демонструє механізми, за допомогою яких проявляється індивідуальний авторський смак.

Важливою в зазначеній тріаді є сума – злиття знання та смаку породжує осміслене, змістовне судження. Як і будь-який інший вид креативного письма, критичний огляд – це жанр, який передбачає своєрідну структуру, суб'єктивні горизонти індивіда, що перетинаються з горизонтом об'єктивних знань. У певному сенсі критик постає точкою, яка поєднує ці горизонти, точкою, на якій сходяться рефлексії щодо осміслення, аналізу, інтерпретації твору мистецтва. Причому читач, отримавши фактаж знань і розуміючи механізми критичної оцінки, має змогу зробити висновки

¹ KNOWLEDGE + TASTE = MEANINGFUL JUDGMENT

щодо того чи того твору мистецтва цілком самостійно [15].

Першопочатково критика розвивалась усередині естетичного виміру. Мистецтво (його види) вводилось в естетично-філософський контекст. Наприклад, елементи критичних роздумів віднаходимо у філософських трактатах мислителів античної доби: Платона "Держава", Аристотеля "Поетика" і Горация "Про поетичне мистецтво". Усі вони пов'язані з проблемами досконалості краси, її чуттєвого осягнення, цінності мистецтва та іншими естетичними категоріями. Поряд із міркуваннями щодо сутності мистецтва гармонійно співіснує нормативна складова, яка полягає в наявності усталених правил і вимог, що стосуються жанрових та стилістичних особливостей, ідейно-образного змісту, тобто це сукупність настанов, практичних рекомендацій, своєрідна "інструкція" для митців, аби зробити твір естетично довершеним. Варто відзначити, що рекомендації та правила підкріплювалися прикладами, а разом і критичними оглядами, у яких пояснювалося, чому один твір мистецтва може вважатися взірцевим, а інший – ні. Схожі тенденції простежуємо й надалі. "Мистецтво поетичне" Н. Буало та "Підзорна труба Аристотеля" Е. Тезауро, будуючись за дидактичним принципом, формують чіткі правила творчості, яких потрібно беззаперечно дотримуватись [3: 13]. Отже, паростки критики з самого початку торкались не лише автора, митця, показуючи йому вектори подальшого руху для задоволення естетичних запитів суспільства, але також потенційного читача, формували та розвивали його художній смак.

Однак із появою низки фундаментальних праць Іммануїла Канта (1781–1790 рр.) "Критика чистого розуму", "Критика практичного розуму" та "Критика здатності судження" поняття критики змістилося до філософської сфери ужитку, ставши

частиною гносеології. На основі напрацювань емпіризму та раціоналізму І. Кант здійснює синтез апостеріорних та апіорних знань, завдяки чому можна вивести якісно нове знання й активізувати здатність до творчості. Злиття чуттєвого досвіду та теоретичних фактів якісно працює в площині критики як певного творчого акту.

Часткове відстеження векторів розвитку естетично-філософської думки дає підстави для розуміння, що питання критики все ще не вичерпане, зокрема в розрізі сучасного літературознавства, а критерії художності часто мають доволі розмиті межі. Аксиологічну позицію в літературознавстві посідає літературна критика – вид творчої діяльності, що ґрунтується на практичному типі мислення задля оцінки художньої своєрідності творів літератури, їхньої естетичної вартості, виявленні провідних тенденцій літературного процесу [9: 402]. Н. Астрахан додає, що літературна критика здебільшого вивчає літературні явища в синхронії й також потребує історичного осмислення [1: 11].

Сучасний український літературознавець П. Білоус припускає, що функція літературної критики має історично змінну природу. Отже, стан літературної критики зумовлений історичними, суспільними та світоглядними змінами останніх десятиріч, які, власне, відображає література. Зокрема, вона набуває ознак індивідуального самовиявлення, але вже не ставить собі за мету переконати читача в чомусь чи до чогось його закликати. Зміна статусу художньої літератури зумовила відповідну зміну формату літературної критики, "її перспектива полягає не у відстеженні та оцінці літературного процесу, а в довільних міркуваннях про сьогочасну літературу" [3: 15–16].

Посилена увага до наукового методу, критичний раціоналізм Карла Поппера, методологія науково-дослідницьких

програм Імре Лакатоша, зміна наукових парадигм та "наукові революції" Томаса Куна, теоретичний реалізм Пола Фесрабенда – усе це висвітлює проблему науковості наявних знань. Якщо епоху Іммануїла Канта можна сприймати часом активного розвитку критики, тоді ХХ століття відкриває епоху метакритики. За словами Карстен Гарріс, подібний рух зумовлений тим, що критика ставить під сумнів та деконструє сама себе, спричиняючи теоретичну анархію [14: 54].

Норми критики, з одного боку, розширюються та розширюються. З іншого боку, це підкріплює раціональний стимул до її самоосмислення та самотрансформації. Такі зміни, зрушення, розмиття кордонів є цілком логічними. Свого часу один із найвпливовіших філософів науки ХХ століття Карл Поппер зазначив, що традиція постійної та раціональної критики існує повсякчас, позаяк критична традиція сформувалася шляхом освоєння так званого критичного методу [10: 569], який, удосконалюючись із часом, мав претендувати на максимальний об'єктивізм. Однак постмодерністська парадигма змінює природу об'єктивізму, вітаючи можливість різноманітних інтерпретацій і суджень, а також саморефлексійні тенденції. Нині галузь критики активно заповнила есеїстика, у якій власний естетичний смак автора постає головним критерієм оцінювання художніх явищ [4: 23].

Отже, зазначене вище дає підстави стверджувати, що з часом критика отримує нову якість, розвиток і можливості. Подібний вектор руху спрямований у *мета-простір* і, безперечно, претендує на більшу аналітичну глибину та ширші можливості огляду. Про це свідчить низка написаних і виданих наприкінці 1970-х років наукових праць, у яких автори так чи інакше звертаються до

проблеми метакритики та метакритичного аналізу.

Наприклад, такою репрезентативною працею вбачаємо книгу Суреша Равалья "Метакритика" ("Metacriticism"). У передмові автор зазначає, що книга являє собою метакритичний аналіз концепту "критика" й фундаментальних для нього понять, які можуть набути подальшого розвитку, проте також мають власне історичне підґрунтя [16: xi]. Раваль розуміє метакритику як складову філософії, що має опосередкований стосунок до літературної критики. Автор дає коментарі до ідей та полемізує із такими мислителями, як І. Кант, Г. Гегель, Ф. Ніцше, В. Вімсат, Г. Блум, Ж. Лакан, Ж. Дерріда та ін., намагаючись простежити логіку критичного осмислення та водночас долучаючись до філософського аналізу проблем критики і критичної теорії [16: 239].

А. Бабій слушно доповнить, що С. Раваль окреслює чіткі межі між поняттями "критика", "критична теорія" та "метакритика", вважаючи їх логічно незалежними, але при цьому сумісними [2: 83]. Схоже трактує метакритику й Т. Іглтон у відомій книзі "Теорія літератури" (1983 р.). За його твердженням, саме літературознавство може стати метакритикою, а *"її роль першочергово полягає не в інтерпретації чи оцінці, а у тому, аби зробити крок назад і перевірити логіку наших тверджень, проаналізувати те, у чому ми впевнені, дізнатися, які коди і моделі ми використовуємо, коли стверджуємо що-небудь"* [7: 86].

Як бачимо, означені погляди на метакритику тяжіють здебільшого до логічного пояснення чи протрактування висловленого, спираються на методологічну складову. Утім, існують інші, протилежні підходи до пояснення концепту. Наприклад, Барі А. Вілсон зауважує, що метакритику доволі часто розглядають як герменевтику чи

метаінтерпретацію, адже питання інтерпретації відіграє визначальну роль [17: 102]. Продовжуючи цю думку, він наголошує на потребі досліджувати метакритику на двох рівнях – мікро та макро. Мікрорівень передбачає фокусування на інтерпретаційній складовій тексту, ураховуючи такі взаємопов'язані елементи, як автор – текст – культурно-історичний контекст – читач (інтерпретатор) – контекст інтерпретатора – пропонується інтерпретація – аудиторія. Більш загальні питання чи проблеми стосуються макрорівня – добірки підходів і методів осмислення елементів мікрорівня [17: 103].

Так Б. А. Вілсон намагається охопити весь наявний досвід, урахувати надбання різних концепцій і літературознавчих шкіл, які іноді можуть бути взаємосуперечними. Автор розглядає можливість створення єдиної метакритичної методології, яка працювала б вдало для всіх текстів (творів мистецтва), хоча поки проблема залишається не вирішеною.

Сьогодні поняття метакритики – це доволі зручний для вжитку парасольковий термін. У ньому можна якісно вміщувати цілий комплекс різноманітних характеристик, які, зі свого боку, розгалужуються й підхоплюють інші поняття. Приміром, П. Іванишин переконує, що критика й метакритика постають осмисленням літературності [8], оскільки об'єктом критики є літературні твори, а об'єктом метакритики – теоретичні, методологічні та власне критичні розвідки.

У книзі "Метакритика метареалізму" М. Бойко виокремлює п'ять ключових значень вживання терміна. Перше з них – критика критики або ж критика у квадраті. Воно пов'язане з філософськими працями, автори яких полемізували з ідеями І. Канта чи намагалися їх заперечити (Й. Г. Гаман "Метакритика пуризму чистого розуму" (1784), Й. Г. Гердер "Метакритика критики чистого розуму" (1799)).

Друге значення характеризує науку про літературну критику як метанауку з ремаркою, що в такому випадку під метанаукою розуміється більш загальна наука щодо іншої дисципліни.

Наступне – визначається як критика вищого порядку за аналогією, що метакритика стосується критики рівноцінно тому, як метамова стосується мови.

Згідно з четвертим значенням – це коротка форма словосполучення "метафізична критика", тобто критика, що ґрунтується на певних метафізичних передумовах.

Наостанок – п'яте значення – критика, яка підпорядковується літературній течії "метафізичний реалізм" у тому ж сенсі, в якому "романтична критика" підпорядковується літературній течії романтизму [5: 10].

Прикметно, що праця М. Бойка цілком присвячена теорії метафізичного реалізму, що розгортається в суперечці-діалогові з її творцем – Юрієм Мамлеєвим, а отже, її саму собою доцільно вважати виявом метакритики за кількома означеними вище параметрами. Насправді, якщо взяти до уваги найперше, запропоноване М. Бойком значення, то можна висловити твердження, що ведення метаполеміки не припинилось із часом, а радше, навпаки, набуло популярності.

Особливо гострі метакритичні дискусії точилися на сторінках товстих літературознавчих журналів. На початку 1960-х років, за словами Є. Дворцової, диспути умовно поділялися на дві великі групи. Перша з них – це критичні суперечки щодо художньої літератури та окремих публікацій і авторів, що часто виникали через критичні оцінки творів. До іншої групи входили власне метакритичні тексти, у яких автори вели один з одним полеміку про цілі та задачі, що їх ставить собі літературна критика, указували на помилки в судженнях своїх колег чи просто

намагалися зрозуміти, чому ця галузь літературознавства не користується шаленою популярністю серед читачів [6: 84]. Одним із таких відомих журналів був "Октябрь" – радянський художньо-літературний часопис, який виходив щомісяця, починаючи з 1924 року, але 2019 року його вихід було призупинено. Часто такі видання, окрім мистецько-естетичної мети – запропонувати "зразок", показати, якою має бути справжня критика, мали нарочито пафосну – стати дороговказом для інших критиків і журналів. Фактично, основне питання полягало в тому, якою має бути критика – науковою чи публіцистичною, і превалювала зазвичай саме перша складова. Власне, тому такі критичні огляди рідко знаходили свого читача серед не-літературознавців.

Попри невелику популярність подібних видань, декотрі з них існують сьогодні та представлені в мережі для широкого загалу. 2018 року Ігор Шайтанов уже в онлайн-журналі "Вопросы литературы" (вип. № 4) вносить пропозицію відродити метакритичну рубрику з тією аргументацією, що з огляду на зближення літературних жанрів критика або існує на їх перетині, або розташовується десь між короткими оглядами й "рекомендованими списками", що суттєво впливає на її стилістичний діапазон. Саме тому необхідно підбити підсумки попередніх років і, як результат, виробити свіжий погляд на сьогочасну критику [11: 90]. Хоча пропозиція видається досить раціональною, проте, якщо проглянути архіви журналу, стає помітно, що в наступних виданнях (2019-2021 рр.) ця рубрика так і не з'явилася. Утім, звісно, це не означає, що метакритика припинила своє існування.

Сучасна література рясніє саморефлексійними інтенціями та все частіше з'являються книжки про книжки на кшталт "Щоденника книгаря" Шона Байтелла, у якій

відображено мемуари самого автора – власника найбільшого в Шотландії букністичного магазину, а також його спостереження про типи читачів-відвідувачів, особливості книжкового ринку тощо, "Таємничого життя письменників" французького письменника Гійома Мюссо, "Книжкового життя Ніни Гілл" Еббі Ваксман чи нон-фікшну від Лії Прайс – професорки Ратгерського університету, літературної критикині та дослідниці англійської літератури, яка фахово підходить до проблем читання у книзі "Про що ми говоримо, коли говоримо про книжки". Усі вони меншою чи більшою мірою, на рівні авторських коментарів, окрім металітературних вкраплень, містять і метакритичні аспекти. Відтак справедливим є припущення, що критика постає не лише справою суто критиків, але й авторів, які втілюють у собі одночасно творчу та критичну сторони.

Водночас, зважаючи на швидкий розвиток цифрових технологій, зростання популярності соціальних мереж та інтернет-ЗМІ, неможливо залишити поза увагою той факт, що термін "метакритика" став продуктом інформаційної епохи. Яскравим підтвердженням цієї тези може бути впливовий англійський сайт-агрегатор рецензій **Metacritic**, який був запущений у січні 2001 року спільними зусиллями Марка Дойла, Джулі Дойл Робертс і Джейсона Дітца. Він уміщує оцінки та рецензії, складає рейтинг найкращих кінофільмів, серіалів, комп'ютерних ігор і музики. Звісно, схожі сайти існують для поціновувачів читання. Певно, найвпливовішим з них в англійському просторі є інтернет-портал **Goodreads**, який надає вільний доступ, починаючи із 2006 року, до великої кількості книг, анотацій, відгуків, цитат тощо. Аналогом Goodreads у російськомовному інтернеті є створена 2007 року **LiveLib** (Жива бібліотека) – платформа, де читачі можуть знайти інформацію про письменників, книги,

видання, самостійно оцінити ту чи іншу книгу, вести читацький щоденник і написати відгук. Обидва сайти пропонують зареєстрованому користувачеві створити власну віртуальну бібліотеку, заповнивши полиці у розділах *Прочитав, Хочу прочитати, Читаю зараз, Недочитав, Перечитав*, оцінити книги, написати рецензію чи виписати цитату. До того ж кожен користувач за певні дії, як-от написання рецензій, отримує бали і покращує свій рейтинг (від *Новачка* до *Гуру*). Творці цих і схожих онлайн-майданчиків мають на меті популяризувати читання. З огляду на статистичні дані це їм вдається, адже щомісяця кілька мільйонів користувачів відвідують згадані сайти.

Висновки й перспективи дослідження. Даючи відповідь на поставлене Т. Іглтоном запитання про "смерть критики" в контексті змін та перетворень як у літературі, так і у літературознавчій сфері, вважаємо, що доцільно говорити швидше не про занепад критики, а про її трансформацію в метакритику. Зважаючи на розвиток цифрових технологій, брак часу, зниження популярності читання, зазначимо, що досить складно говорити про доцільність і вдале функціонування популярних раніше літературознавчих журналів, у яких критики дебатували один з одним, намагаючися віднайти істину. Сьогодні пересічний читач навряд чи за потреби звернеться до "товстого" літературного журналу, аби дізнатися думку фахівця-критика про нещодавно прочитану книгу, натомість обере перегляд відео книжкового блогера на YouTube, прочитає пост у соціальній мережі Instagram чи рецензію на платформі Goodreads. Кредит довіри в такому разі більший до "звичайних" читачів, аніж до літературознавців, бо, як пише Д. Мендельсон, "*серйозний критик у кінцевому результаті любить більше свій предмет, ніж свого читача*" [15], і це викликає питання щодо ролі

критика в традиційному розумінні цього терміна. Запропонована до уваги розвідка не вичерпує проблему метакритики як багатоаспектного явища, натомість надає можливості здійснення подальших та глибших досліджень окресленого питання, зокрема в контексті теоретико-літературного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми : навч. посіб. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.
2. Бабій Л. Метакритичний спосіб дослідження проблем літературної критики та теорії. *Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми* : науковий семінар / за ред. Р. Гром'яка. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. С. 82–89.
3. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія", 2011. 336 с.
4. Білоус П. В. Теорія літератури: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 328 с.
5. Бойко М. Метакритика метареалізму: сб. статей. Москва: Литературные известия, 2010. 92 с.
6. Дворцова Е. И. Дискуссия о критике в журнале "Октябрь" (1960–1961 гг.). *Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика*. 2018. № 4. С. 82–105. DOI: 10.30547/vestnik.journ.4.2018.82105.
7. Иглтон Т. Теория литературы: введение. / пер. с англ. Е. Бучкиной под ред. М. Маяцкого и Д. Субботина. Москва: Издательский дом "Территория будущего", 2010. 210 с.
8. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності: монографія. Київ: ВЦ "Академія", 2012. 288 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка,

Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 752 с.

10. Поппер К. Логика и рост научного знания / под ред. В. Н. Садковского. Москва: Прогресс, 1983. 605 с.

11. Шайтанов И. О. Метакритика: к возрождению рубрики. *Вопросы литературы*. 2018. № 4. С. 90–110. DOI:10.31425/0042-8795-2018-4-90-110.

12. Eagleton T. The Death of Criticism? *YouTube* : website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-20dZxUAFu0&list=LL&index=6&t=3212s> (Last accessed: 27.08.2021).

13. Fukuyama F. The End of History? *The National Interest*. 1989. №16. P. 3–18. URL: <https://www.jstor.org/stable/24027184> (Last accessed: 31.08.2021).

14. Harries K. Meta-Criticism and Meta-Poetry: A Critique of Theoretical Anarchy. *Research in Phenomenology*. 1979. Vol. 9. P. 54–73. URL: <https://www.jstor.org/stable/24654328> (Last accessed: 31.08.2021).

15. Mendelsohn D. A Critic's Manifesto. *The New Yorker*: website. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-critics-manifesto> (Last accessed: 31.08.2021).

16. Raval S. Metacriticism. Athens: University of Georgia Press, 1981. 289 p.

17. Wilson A. B. Metacriticism. *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms* / ed. I. Makaryk. Toronto: University of Toronto Press, 1994. P. 102–110.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Astrahan N. I. (2021). Teoriia literatury: osnovy, tradytsii, aktualni problemy [The theory of literature: basics, traditions, current issues]: navch. posib. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho. 296 p. [in Ukrainian].

2. Babii L. (2006). Metakrytychnyi sposib doslidzhennia problem literaturnoi krytyky ta teorii

[Metacritical way of studying the issues of literary criticism and theory]: *Terminosystemy suchasnoho literaturoznavstva: dosvid rozrobky i problemy* : naukovyi seminar / za red. R. Hromiaka. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychi viddil TNPU. P. 82–89. [in Ukrainian].

3. Bilous P. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to literary studies]: navch. posib. Kyiv: VTs "Akademiia". 336 p. [in Ukrainian].

4. Bilous P. V. (2013). Teoriia literatury [The theory of literature]: navch. posib. Kyiv: Akademydav. 328 p. [in Ukrainian].

5. Boyko M. (2010). Metakritika metarealizma [Metacriticism of metarealism]: sb. statey. Moskva : Literaturnyie izvestiya. 92p. [in Russian].

6. Dvortsova E. I. (2018). Diskussiya o kritike v jurnale "Oktyabr" (1960–1961 gg.) [Discussion of Criticism in the "October" Magazine (1960–1961)]: *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Seriya 10. Jurnalistika. № 4. P. 82–105. DOI: 10.30547/vestnik.journ.4.2018.82105. [in Russian].

7. Iglton T. (2010). Teoriya literatury: vvedenie [The theory of literature: an introduction] / per. c angl. E. Buchkinoy pod red. M. Mayatskogo i D. Subbotina. Moskva : Izdatelskiy dom "Territoriya budushego". 210 p. [in Russian].

8. Ivanyshyn P. (2012). Krytyka i metakrytyka yak osmyslennia literaturnosti [Criticism and metacriticism as a comprehension of literature]: monohrafiia. Kyiv : VTs "Akademiia". 288 p. [in Ukrainian].

9. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book] / za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv : VTs "Akademiia". 752 p. [in Ukrainian].

10. Popper K. (1983). Logika i rost nauchnogo znaniya [Logic and the growth of scientific knowledge] / pod

red. V. N. Sadkovskogo. Moskva: Progress. 605 p. [in Russian].

11. Shaytanov I. O. (2018). Metakritika: k vozrojdeniyu rubriki [Metacritics: to the revival of the rubric]: Voprosyi literaturyi. № 4. P. 90–110. DOI:10.31425/0042-8795-2018-4-90-110. [in Russian].

12. Eagleton T. (2010). The Death of Criticism? *YouTube* : website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-20dZxUAfu0&list=LL&index=6&t=3212s> (Last accessed: 27.08.2021) [in English].

13. Fukuyama F. (1989). The End of History? *The National Interest*. №16. P. 3–18. URL: <https://www.jstor.org/stable/24027184> (Last accessed: 31.08.2021) [in English].

14. Harries K. (1979). Meta-Criticism and Meta-Poetry: A Critique of Theoretical Anarchy. *Research in*

Phenomenology. Vol. 9. P. 54–73. URL: <https://www.jstor.org/stable/24654328> (Last accessed: 31.08.2021) [in English].

15. Mendelsohn D. (2012). A Critic's Manifesto. *The New Yorker*: website. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/a-critics-manifesto> (Last accessed: 31.08.2021) [in English].

16. Raval S. (1981). Metacriticism. Athens: University of Georgia Press. 289 p. [in English].

17. Wilson A. B. (1994). Metacriticism. *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms/* ed. I. Makaryk. Toronto: University of Toronto Press. P. 102–110. [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 23.10.2021

Схвалено до друку: 26.11.2021